

Eörsi István

Az ügynöktörvény – erkölcsi szemszögből

Már első alkalommal botrányos állítást kockáztatok meg: az ügynöktörvényrel kapcsolatban felmerülő dilemmák pusztán jogi úton megoldhatatlanok. Ebben a kijelentésben az a nyilvánvaló önellentmondás rejlik, hogy a törvény, akármilyen legyen is, jogalkotói tevékenység eredménye, tehát szövegének és indokolásának egyaránt jogi formát kell öltenie;

másrészt ebben a tárgyörben a jogi öltözék egyszerre lesz bohócosan lötyögős és illetlenül szoros, mert amit felöltöztetne, az kontúrtales és gomolygó halmazállapotú.

Ha az ország miniszterelnöke karhatalmista volt, vagyis hivatalból üldözte annak a forradalomnak a híveit, mely kormányának ma legitimitást biztosít; ha a Ház elnöke annak a rendszernek a belügyminiszter-helyettese volt, mely a jelenlegi parlament kritériumai szerint nem utolsósorban éppen e minisztérium működése következtében nem felelt meg a jogállamiság követelményeinek, és ezt a funkcióját a pártállam alkonyán, az ügynökiratok tömeges megsemmisítésének dicsőséges időszakában is betöltötte; ha a régi, nem jogállami rendszer funkcionáriusai tömegesen lehetnek kormánypárti képviselők, akkor az átvilágítandók körének bármilyen meghatározása merőben tetszőleges, és nem nélküli a humoros motívumokat.

Raadásul magának a jogállamiságnak a fogalma, továbbá a jogállamisággal ellentétes tevékenységet folytató szervek megítélésének kritériumai is fölöttébb önkényesek. Az Egyesült Államokat például okkal sorolják a jogállamok közé, de központi hírszerző szolgálata, a CIA a jogállami céloknak és módszereknek fittyet hányva hatalomra segített és hatalmon tartott, sőt tart is szélsőjobboldali diktatúrákat – ha az Allende-ellenes Pinochet-puccsra, Guevara bolíviai meggyilkolására, és a halálbrigádoktól szennyes salvadori fasisztoid rendszer jogszerűtlen támogatására utalok, akkor csak néhány dél-amerikai példát említettem. – Abban is erősen kételkedem, hogy mai jogállami normáinkat alkalmazhatjuk-e jogi értelemben azokra az államokra, amelyek – az ENSZ tagjaiként, a legfejlettebb jogállamok által pártolva, sokszor támogatva, a világgazdaság rendszerébe integrálódva – a jogállam fogalmával leplezetlenül összegegyeztetetlen rendszabályokkal (például a határok mentén létesített

„A társadalmi békét kétségkívül megbontja,
ha előkotorjuk és kiöntjük az utcára

a régi szennyet, de megítélésem szerint hosszú távon ártalmasabb,
ha szekrényeinkben, sőt bennünk rohadozik tovább.”

aknazárral, löparanccsal) védték berendezkedésüket. Az egykori keletnémet vezetők ellen indított perek sorra zsákutcában landolnak, rossz szájfízt hagyva maguk után. Marcus Wolfot például, a keletnémet hírszerzés vezetőjét első fokon hat évre ítélték, miközben a nyugatnémet hírszolgálat egykori vezetője, Kinkel külügyminiszter volt. Ez a különbségtétel két egyformán szuverénnek elismert állam tisztségviselői közt olyan képtelennek tetszett, hogy Wolfot másodfokon fel kellett menteni. Ha igaz az, hogy a népirtás és az emberiség elleni bűntettek elkövetőinek kivételével senki sem vonható felelősségre olyan törvények és előírások megszegéséért, melyek tevékenysége idején nem voltak hatályban, akkor jogi értelemben senki sem szenvedhet hátrányt azért, amiért együttműködött nemzetközileg elismert országa köztudottan jogsértő erőszakszervezeteivel.

„...nem minden szükséges és helyes, ami alkotmányosan és jogilag megengedhető” – írta az átvilágítás alkotmányos és jogi problémáit mérlegelve Halmai Gábor. Én megfordítom tételét: „Nem minden engedhető meg alkotmányosan és jogilag, ami szükséges és helyes.” Szükséges és helyes volna ugyanis, ha a rendszerváltozás nemcsak új intézményi struktúrákat és másfajta gazdálkodási módot jelentene, hanem újfajta citoyenszellemiséget is. Ennek feltétele, hogy az új struktúrákat hiteles emberek töltsék meg, és hogy számottevően csökkenjen a társadalmi és emberi viszonylatokat megterhelő hazugságtömeg súlya. Erre azonban csak akkor lett volna esély, ha legalább egy időre megszakadt volna – mint 1956-ban – társadalmi fejlődésünk kontinuitása. Akkor példának okáért publikálni lehetett volna sebtében a spiclik listáját, noha ez alkotmányosan és jogilag bizonyára nem megengedhető. De a kontinuitás a Szovjetunió csatlós államai közül csak a volt NDK-ban szűnt meg, azáltal, hogy az NSZK egyesülést mímelve annektálta ezt az államot. A Stasi-akták felkutatására és feldolgozására mamutintézet alakult, és minthogy bárki engedélyt kaphatott arra, hogy megtekintse aktáit, viszonylag rövid

idő alatt fény derült a spiclik és beszerzőik kilétére. Ibrahim Böhme például egykettőre az újra szerveződő keletnémet szociáldemokrata párt nagy tekintélyű vezetője lett, míg két író, a nyugatnémet emigrációba kényszerített Reiner Kunze és a sok évre börtönbe zárt Erich Loest közre nem adta, vaskos kötetekben, Böhme róluk írott spicli-jelentéseinek hiteles szövegét. A német állam, minthogy vezető köreinek ezúttal – ellentétben a hitleráj bukása után előállott helyzettel – nem volt félnivalójuk, úgy döntött, hogy a besúgók emberi jogainál előbbrevalók a besúgottak emberi jogai. Ez a döntés jogilag éppoly kevésbé indokolható, mint az ellenkezője. Politikailag képviselhető az az álláspont, hogy az állam inkább az egykori besúgottakkal szolidáris; erkölcsileg indokolható, hogy a gyanútlan vagy védekezésre képtelen áldozat érdekei előbbre valók, mint azok személyiségi jogai, akik bizalmát vagy szorult helyzetét kihasználva kiszolgáltatták őt egy diktatúrának. De jogi szempontból éppígy védehető az az álláspont is, hogy az állam nem tehet különbséget állampolgárainak személyiségi jogai között. E dilemmában a gyakorlati mérlegelés sem igazíthat el. A társadalmi békét kétségkívül megbontja, ha előkotorjuk és kiöntjük az utcára a régi szennyet, de megítélésem szerint hosszú távon ártalmasabb, ha szekrényeinkben, sőt bennünk rohadozik tovább.

Én, aki írói és publicisztikai munkámban már csaknem negyven éve azon buzgólkodom, hogy az erkölcs partjáról világítsam be az erkölcs és a jog közt tátongó szakadékokat, most is csak az erkölcsi szemléletmódot képviselhetem a jogaival szemben. Az Alkotmánybíróság persze nem ezt tekinteli feladatának, és ez így van rendjén. Azt azonban már nehezményezem, hogy az emberi tartalmakat mellőzve, elvontan operál a jogi formákkal. Elismeri ugyan, hogy az ügynökök áldozatait megilleti az információs önrendelkezési jog, de ezt úgy kívánja biztosítani, hogy ne sértse meg közben az ügynökök személyiségi jogait. Ez olyan, mint ha ingyenlakásokat juttatna a hajléktalanoknak, azzal az egyetlen feltétellel, hogy ezek nem költöz-

hetnek be oda. Az ügynökök áldozatait ugyanis nem azt akarják megtudni, hogy mit jelentettek róluk tíz vagy húsz évvel ezelőtt, hanem szinte kizárólag azt, hogy ki volt az a személy, akit azóta túlnyomórészt érdektelenné vált információk megszerzése céljából a belügyi szervek rájuk építettek. Az ő információs önrendelkezési joguk ebben a vonatkozásban arra összpontosul, hogy segítségével jobban érthessék múltjukat, és megszabaduljanak, ha így tartja kedvük, tisztátalan és hazug emberi kapcsolataiktól. Ha az Alkotmánybíróság koncepciója érvényesül, amitől joggal félhetünk, akkor ez két oldalról is tag teret ad a képmutatásnak. Az aktákkal diszponáló szervek mind több iratot tartanak majd vissza, azzal a megokolással, hogy tartalmukból még a nevek törlése esetén is kitalálható az ügynökök kiléte; akik pedig betekintenek majd irataikba, csakis azért olvassák majd el a rendelkezésükre bocsátottakat, hogy kitalálják, amit titkolni akarnak előlük.

Eddig szándékosan a megfigyelt szemszögből foglalkoztam a megfigyelőkkel. Állásponatom az, hogy egyértelműen kielégítő jogi megoldás híján politikai és erkölcsi okokból egyaránt helyes volna, ha a törvényhozók maradéktalanul érvényesítenék a megfigyeltet – köztük a katonák és a határainkon kívül élő magyarok – információs önrendelkezési jogát. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy bármilyen szankciót követelnék a leplezett exügynökökkel szemben. Egy ilyen folyamat személyes célja a saját életünk tisztába tétele, társadalmi célja pedig egy reális erkölcsi hierarchia kialakulásának elősegítése volna.

Ez utóbbi célt szolgálná a fontos tisztségeket betöltő személyek átvilágítása is. Itt ismét csak az egykori titkos ügynökök és a szigorúan titkos állományú tisztek kerülhetnének terítékre – a politikai rendőrség különféle hivatásos munkatársainak többségét nem kell felderíteni. Az a nyilvánvalóan igazságtalan helyzet alakul így ki, hogy egy megszárolt és megfélemlített besúgó nem tölthet be meghatározott fontos tisztségeket, ellentétben egy hajdan kori főrendőrrel vagy főfunkcionáriussal. Ez a körülmény még tovább nehezíti, hogy akár jogilag, akár erkölcsileg megnyugtató módon határozzuk meg az átvilágítandók körét. Erre még kísérletet sem teszünk, csak azt jegyzem meg, hogy az átvilágítás ezen a területen sem törekedhet megtorlásra. Egyetlen indoka a közélet nyíltsága lehet. Közös érdekünk, hogy mindazok, akik felelős poszton – állami vagy magánszférában – részt vállalnak a közélet alakításában, életük közösségre tartozó fontos vonatkozásait ne titkolhassák el a közösség előtt.